

Opera za časů války

„Svět se chýlí ke zkáze. Židi přijdou k vyhubení, uvidíte. To není samo sebou.“

Tato slova vložil Karel Poláček roku 1931 do úst JUDr. Maxe Načeradce v knize *Muži v offsidu*. Svou smrtí někde v pasti vyhlazovacích táborů dodal posléze těmto slovům prorocký význam.

V říjnu 1944 čekalo tisíciletou Třetí říši místo slavnostně prorokovaných 989 let už jen půl roku existence. Spojeneckým armádám v cestě do Berlína stály zbývající bojeschopné jednotky opírající se spíš o přírodní překážky než o vlastní sebevědomí. Vyhlášený německý pořádek se měnil v chaos. Kupodivu se ale našlo něco, co na železnici stále nacházelo prioritu před vojenskými transporty. Adolf Eichmann ještě v této zjevně kritické situaci dokázal získat od říšských drah vagonu a lokomotivy potřebné k transportům do plynových komor. Koncentrační tábory stále fungovaly jako stát ve státě pod správou SS.

Je nemožné pokoušet se o mapování všech lidských životů, které v Osvětimi skončily, s vědomím stěží měřitelné nedostatečnosti následuje jeden příklad.

Viktor Ullmann

*1. ledna 1898 Těšín, † nejpravděpodobněji 17. října 1944 Osvětim-Birkenau

Narodil se v Těšíně jako Rakušan. Oba rodiče byli Židé, posléze katolicky pokřtění. Jeho mateřskou řečí byla němčina.

Po rozpadu Rakouska-Uherska se pohyboval ve středoevropském kulturním prostředí. Studoval kompozici ve Vídni u Arnolda Schönberga v letech 1918 až 1919. Roku 1920 se stal sbormistrem v Novém německém divadle v Praze. Posléze zde působil jako dirigent, v sezoně 1927/1928 byl šéfem opery v Ústí nad Labem. Odsud odešel v roce 1929 do švýcarského Curychu jako kapelník. Již v polovině dvacátých let

se setkal u příležitosti přednášek Rudolfa Steinera v Praze s antroposofií, za pobytu ve Švýcarsku se věnoval jejímu hlubšímu studiu a roku 1931 se stal členem Antroposofické společnosti ČSR. Po návratu do Prahy 1933 soukromě vyučoval hudbu, působil v rozhlasu a komponoval. Rozhodl se vystudovat na Pražské konzervatoři kurz čtvrttónové hudby u Aloise Háby, rovněž pevně přesvědčeného antroposofa. Viktor Ullmann se necítil být zakotven v žádné náboženské tradici. Židovský původ mu ovšem připomněli nacisté, když ho deportovali roku 1942 do Terezína.

Tam Ullmann zkomponoval své terezínské opusy, z nichž nejznámější je dnes opera *Císař Atlantidy – Smrt* abdikuje.

Vzpomínat a nezapomenout na varování, jež nám tyto osudy zanechaly

Operu komponoval na libreto Petera Kiena (*1919 Vandsdorf, †1944 Osvětim). Kien použil motiv známé pohádky o smrti, která nekoná svou funkci. Motiv je ale obměněn v tom smyslu, že smrt není nikým vězněna, sama rezignuje na svou práci v okamžiku, kdy se cítí zesměšněna totální válkou. Válku vyhlásil císař Overall a nekooperativnost smrti zpočátku vyzdvihuje jako tajnou zbraň. Poté, co se zhroutí veškerý pořádek, smrt slíbí lidem návrat možnosti umírat s podmínkou, že císař zemře jako první. Ten na podmínku neochotně přistoupí. Vzdor vůči tehdy oficiálně platnému německému vidění světa je na duchu opery patrný, citace německé hymny v jedné z árií jej jen podtrhuje. Dílo bylo v Terezíně nastudováno, k provedení však nedošlo.

Viktor Ullmann se dostal do Osvětimi s vlnou tzv. likvidačních transportů z Terezína a zemřel v plynové komoře padesát kilometrů daleko od svého rodiště. Letos od jeho úmrtí uplynulo 65 let.

Po stopách smrti

Tábor je dnes volně přístupný památník. Stojí ovšem jen zděné bloky ženského

tábora a několik dřevěných budov – bloků, původně stájí. Les zděných komínů ukazuje jejich původní počet. Plynové komory kombinované s krematoriem byly zničeny dílem při povstání obslužných zvláštních komand v říjnu 1944, dílem samotnými SS při zahlazování stop. Přesto jsou ruiny dobře patrné. Zachovány nebo rekonstruovány jsou vstupní železniční brána, táborová čistírna odpadních vod a desinfekční budova sloužící jako muzeum.

Samostatnou kapitolou je pomník mezi krematoriem proti železniční rampě, odhalený roku 1967. Byl pojat jako připomínka obětí, které zemřely v táboře, bez zřetelného akcentování faktu, že většina z nich zemřela jen proto, že se narodili jako Židé.

Pozoruhodný je dobrý technický stav mnoha kilometrů plotů, tedy betonových sloupů a ostnatých drátů. Sloupy jsou původní, stejně tak převážná většina ostnatých drátů. Zůstaly stát i některé kulometné věže vnějšího řetězu postavené tak, aby znemožnily útek těch, kteří překonali vnitřní ostrahu. Dobře zachovalé jsou meliorační odvodňovací příkopy, budované vězni v době stavby tábora. Totiž německým slovem die Au, skrytým ve slově Birkenau, je míněna niva, podmáčená říční niva. Vzpomínky vězňů, kteří prošli táborem v Birkenau, mluví často o bahně, které bylo prakticky všudypřítomné.

Stavební stav tábora vyvolává otázky, jak postupovat dál při jeho údržbě. Dvaadesát let po osvobození se na stavbách nutně projevuje technické stárnutí. Hlavní otázka je, zda tábor udržovat pomocí oprav a náhrady stárnoucích materiálů, nebo ho nechat rozpadnout prostým postupem času... V každém případě nezbyvá než vzpomínat na ty, se kterými můžeme komunikovat jen pomocí jejich práce, knih a hudby. A myslet na varování, které nám jejich osudy zanechaly. ■

Les zděných komínů ukazuje původní počet táborových baráků

Vstupní železniční brána prošla rekonstrukcí